

Rada Péter

Az Északi-sarkvidék értelmezése a nemzetközi kapcsolatok elméleteiben

Bevezetés

Az Északi-sarkvidék a nemzetközi kapcsolatok történetében és következésképpen elméletében is egy távoli, szó szerint befagyott határvidéket jelentett, amelynek semleges ütközőzóna jellegét a hidegháború csak erősítette. Azonban a régió jelentősége stratégiaiilag¹ is láthatóvá vált az elmúlt évtizedben, a klímaváltozás, az új kitermelhető nyersanyaglelőhelyek felfedezése vagy az új tengeri kereskedelmi utak lehetősége miatt. Az új dinamika az elméleti viták látóterébe is beemelte az Északi-sarkvidéket. A nemzetközi kapcsolatok elméleti iskoláinak mindegyike hasznos nézőpontokat hozhat be a régióval foglalkozó politikai elemzésekbe attól is függően, hogy a lehetséges együttműködést vagy az elkerülhetetlen versengést állítják a középpontba.

Jelen fejezet legfőbb célja, hogy erre a jelenségre reagálva áttekintse azokat a *mainstream* elméleteket, amelyek hasznos ontológiai vagy módszertani eszközként szolgálhatnak az Északi-sarkvidék és az azt övező politikai kérdések mélyebb megértéséhez. Véleményünk szerint politikai elemzések tekintetében – még ha leegyszerűsítő és egyes specifikus, azaz nem általánosítható kérdéseket figyelmen kívül hagy – a *mainstream* elméletek ismerete a kulcs. Nem kell arra törekedni, hogy az elméleti palettán feltűnt minden egyes megközelítésnek egyformán terepet adjunk, ha a valóságot szeretnénk jobban megérteni, főleg azzal a céllal, hogy előrejelzéseket

¹ 2022-ben az Egyesült Államok a „hagyományos” nemzetbiztonsági stratégián kívül egy önálló északi-sarkvidéki stratégiát is megfogalmazott (The White House, 2022). Az amerikai politikáról lásd bővebben jelen kötet az Egyesült Államokkal foglalkozó fejezetét.

tegyünk jövőbeli forgatókönyvekkel kapcsolatban. A gyakorlati politikai kérdéseket és döntéseket legtöbb esetben, beleértve a hosszabb folyamat során megalkotott stratégiákat is, az jellemzi, hogy követik egy-egy nagyobb elméleti iskola modellszerű kereteit. A politikai döntések szűkösen rendelkezésre álló időkeretei nem engedik meg, hogy minden részletet egyszerre vegyen figyelembe a gyakorlatban a döntéshozó.²

A fejezet két meghatározó, a racionális gondolkodásból kiinduló elméleti iskola – a realizmus és a liberalizmus – mellett bemutatja a konstruktivizmus módszerét, és részletesebben a kérdésspecifikus biztonsági komplexumok elméletét. A cél az átfogó és kismértékben történeti bemutatása az elméletek evolúciójának, azok egymáshoz való viszonyának, majd azok alkalmazhatósági kereteinek bemutatása az Északi-sarkvidék tekintetében. Ezenkívül a fejezet figyelmet szentel a világrend változásával kapcsolatos kérdéseknek,³ illetve annak elméleti magyarázatainak. Mindezt azért teszi, mert a változó világrendben az Északi-sarkvidék minden bizonnyal távoli peremvidékből központi (geo)politikai és gazdasági szintérré válik.

A hidegháború vége egy új nemzetközi politikai környezet kialakulásához s egyúttal a blokkokba tagolt világban való, leegyszerűsített gondolkodás elavulásához is vezetett. A nemzetközi politikai környezet növekvő komplexitásával kellett szembenézni, a korábban távolinak tűnő fenyegetések karnyújtásnyi közelségbe kerültek. Továbbá olyan dimenziókkal is foglalkozni kezdett a politikaelmélet, amelyek korábban a bipoláris szemüvegen keresztül nézve minimum másodlagosak voltak. A klímaváltozás, a környezetvédelem és végső soron az Északi-sarkvidék is így került be az elemzésre érdemes kérdések körébe. De mindez nem változtatott azon a tényen, hogy amióta létezik politikai gondolkodás, azóta igyekeznek a különböző szerzők és elméleti iskolák válaszokat keresni arra a kérdésre, hogy miképpen élhetünk biztonságban. A két legmeghatározóbb elméleti paradigma, a realizmus és a liberalizmus egymást kiegészítve, de sok ponton egymást kritizálva igyekeznek a nemzetközi kapcsolatok és a biztonság minél teljesebb magyarázatára.

A nemzetközi politikai elméletek mindegyike reflektálni próbál a nemzetközi kapcsolatok működésére, és különböző hangsúlyokkal és megközelítéssel válaszokat keres a nemzetközi rendszer szereplőivel vagy azok tulajdonságaival, a szereplők közötti viszonyral, illetve magával a nemzetközi rendszerrel kapcsolatban. A nemzetközi rendszert vagy világrendet független, bizonyos szempontból önálló entitásként kezelő

² Lásd bővebben Marton Péter könyvét a külpolitikai döntéshozatal természetéről, amely a magyar nyelvű szakirodalomban a megjelenése óta hiánypótló (MARTON 2013).

³ Lásd bővebben a világrend elméleti értelmezéseiről: PONGRÁCZ–RADA 2023; RADA 2023a; RADA 2023b; RADA–VARGA 2023.

strukturális megközelítések nem idegenek tulajdonképpen egyik elméleti irányzat-tól sem attól függetlenül, hogy eltérnek abban, maga a világrend milyen mértékben határozza meg szereplőinek tulajdonságait, lehetőségeit és cselekedeteit.

Az elméleti megközelítések csoportosításában sincs következőképpen egyetértés, így kritika nélkül egyetlen felosztást – beleértve az ebben a fejezetben alkalmazott megközelítést – sem érdemes elfogadni. Mégis ha a politikai döntéshozatal alaplogikáját⁴ hívjuk segítségül, és elfogadjuk, hogy a nemzetközi kapcsolatokat jelentős mértékben határozzák meg a politikai vezetők döntései, akkor tulajdonképpen abból érdemes kiindulni, hogy a túlzottan absztrakt elméletek ugyan érdekes elméleti-akadémiai vitákhoz vezethetnek, de gyakorlati alkalmazásuk korlátozott a túlzott bonyolultságuk miatt. Éppen ezért a politikai döntésekre a *mainstream*, holisztikus és a nemzetközi kapcsolatok egészét és a rend működését egyszerre magyarázni szándékozó és képes nagy iskolákat érdemes áttekinteni. Hosszú monográfiák és szerkesztett kötetek foglalkoznak azzal a kérdéssel is, hogy mit jelent a racionalista és a posztracionalista elméleti felosztás (GUZZINI–LEANDER 2006). Jelen fejezet tekintetében azonban elegendő, hogy a legdominánsabb elméleti irányzatokat (realizmus és liberalizmus), valamint az inkább módszertannak vagy felfogásnak tekinthető posztracionalista (szociális) konstruktivizmust áttekintsük.

A nemzetközi kapcsolatok elméleti evolúciója

Ugyan az ókori filozófusoktól kezdve az elmélet az örök igazságot keresi⁵ – és a vallások annak megtalálásának élményét meg is adták követőik számára⁶ –, de egyértelmű volt, hogy nem létezhet egyetlen minden kérdésre vitathatatlanul választ adó elmélet. A politikaelméleti iskolák ugyan követelhetnek kizárólagosságot, de nem képesek hézagmentesen magyarázni a nemzetközi kapcsolatok rendkívül bonyolult világát. Emiatt nem meglepő, hogy a nemzetközi politika elmélete nem koherens és rendkívül szerteágazó. A legfőbb elméleti irányzatokon belül is számos változat létezik, és akár teljesen új elméletek is születhetnek egy családon belül az eredetit vagy meghaladva, vagy kiegészítve. Kevés olyan tudóst lehet megemlíteni, akik kizárólag az egyik vagy a másik elméletben hisznek, és gyakorlatilag senkit, aki a tudományos pályafutása során legalább a fő iskoláján belül ne talált volna ellentmondást, amelyet munkásságával

⁴ Lásd az alapl műveket ebben a témakörben: ALLISON 1971; JERVIS 1976; MARTON 2013.

⁵ Lásd Platón vagy Arisztotelész.

⁶ Lásd például Szent Ágoston munkásságát vagy Aquinói Szent Tamást.

feloldani kívánt volna. Pártatlanság és teljes objektivitás lehetséges a fizikában, a matematikában (ahol egyébként ez nem is téma), de a társadalomtudományok rendkívül speciális területét jelentő nemzetközi politikaelméletben nem. A nemzetközi rend esetében sincsen egyetlen olyan elmélet sem, amely szükségszerű leegyszerűsítések vagy általánosítások nélkül olyan magyarázatot tudna adni, amelyet ne lehetne kritikával illetni. Kizárólag a világrend működését magyarázó elméleti művek száma kevés, ha nem számítunk ide minden elméleti igényű írást, illetve a létező elméleteket összegző és csoportosító tankönyveket.

Realizmus

Általánosan elfogadott realista alaptétel a nemzetközi kapcsolatok anarchikus jellege, amely a világkormány vagy bármilyen létező központi hatalom hiányának köszönhető. A nemzetközi rendszer legfontosabb szereplői és alapegységei a szuverén államok, amelyek teljesen szabadok belügyeik irányításában és a belső struktúrájuk kivetítésében, ám még ha kívánják, akkor sem képesek az egymás közötti kapcsolataikat tartósan irányítani. Az államok közötti viszony így konfliktusos az érdekek eltérése miatt, és a rendszer logikáját, valamint az államok működésének dinamikáját a kényszer vagy az önkéntes egyetértés adja. Mind a kényszer, mind az egyetértés esetében a legfontosabb tényező a szuverén államok egymáshoz viszonyított hatalmának „mennyisége”. Minden állam legfőbb célja a túlélés, és érzékelve, hogy mindez elsősorban a hatalom materiális elosztásától függ, hatalmának – katonai, gazdasági, akár puha – maximalizálására törekszik. Ez jelenti az államok cselekedeteinek racionális hátterét, amelytől nem képesek elszakadni akkor sem, ha szeretnének; figyelembe véve, hogy a többi szereplőt is ugyanezek a megfontolások motiválják. Szintén ebből következik, hogy az államok beleegyezése például egy együttműködésbe időleges és relatív, mert hosszú távon minden állam csak saját magára számíthat a túlélése biztosítása során.

A fentieket összefoglalva a realista elméletcsalád – az angol definíciókat és kifejezéseket használva – egyszerűen leírható a 3S logikájával: államiság (*statism*), túlélés (*survival*) és önségély (*self-help*) (RADA 2007). Könnyen belátható, hogy ha mindezt elfogadjuk, akkor a kisebb és közepes államok túlélési esélye jelentősen korlátozott a nagyhatalmakat is magába foglaló nemzetközi rendszerben, és a túlélésük kulcsa az, ha mégis csak „társulnak” egy nagyhatalomhoz, a legjobb forgatókönyv teljesülése esetén egy a saját egyéb érdekeiket és értékeiket osztó „jótékony hegemonhoz”. A realista szemüvegen keresztül nézve a történelem nem más, mint a nagyhatalmak

konfliktusainak és túlélésre törekvésének története, és a nemzetközi kapcsolatokat a jövőben is az irányítja, hogy a nagyhatalmak mit gondolnak saját túlélésük esélyeiről (KENNEDY 1989; KISSINGER 1994). A realisták szerint ezek az esélyek mérhetők, de lássuk be, rendkívül sok múlik a politikai vezetők által kialakított (ön)képen is, ami viszont átvezet más elméleti irányzatokba.

A realisták folyamatosan vitákba keveredtek a többi elméleti irányzat képviselőjével – elsősorban a szintén kizárólagosságra törekvő liberálisokkal –, és a saját táborukon belül is alirányzatok jöttek létre. Ezek a viták jelentős mértékben járultak hozzá a nemzetközi kapcsolatok elméleti fejlődéséhez, és mai napig fenntartják az egész tudományág dinamikus fejlődését. Ma a realista táboron belül elfogadott, hogy a „neo-”irányzatok jelentik a fősodort, azon belül pedig a nemzetközi rendszer működése szempontjából az offenzív és a defenzív realisták csoportját lehet elkülöníteni. Az előbbiek nem hisznek a jelenlegi rendben, és pesszimista jóslataik a 21. század nemzetközi kapcsolatainak konfliktusosságát hangsúlyozzák; az utóbbiak jóval optimistábbak, és esélyt látnak a *status quo* fennmaradására is. Oroszország katonai agressziója 2022-ben vagy a Hamász koordinált terrortámadása 2023-ban az előbbiek érveit láttatja ma meggyőzőbbnek.

A nemzetközi kapcsolatok talán leggyakrabban idézett offenzív realista elmélete⁷ azzal számol, hogy az államok csakis önmagukra, tehát az önségélyre számíthatnak ma is. A szövetségek, amelyeket egymással kötnek, ideiglenesek, az érdekeik pedig állandóbbak, mint a barátságaik. A legalapvetőbb, örök érdek a túlélés biztosítása, vagyis az állami fennmaradás biztonságának megteremtése. Ebből olyan felfogás következik, amely a biztonságért folyó versenyt zéró összegű játszmaként mutatja be. Olyan versenyhelyzetként, ahol az egyik állam nyereségével mindig pontosan megegyező mértékű a többiek vesztesége, az egyes államok helyzetében bekövetkező változások összege tehát végső soron zéró – így a biztonság tekintetében is. Egy állam ilyen körülmények fennállása esetén csakis a többiek rovására biztosíthatja magát. A fentieket olvasva nem véletlenül, az offenzív realizmust a realista iskolán belülről is sok kritika éri.

Az offenzíva és a defenzíva egyensúlyának, pontosabban ezek viszonylagos kifizetődőségének történelmi alakulására koncentrálok azt hangsúlyozzák, hogy korszakonként eltérően hol a védekező, hol a támadó lehet fölényben, többek között a hadviselés jellegének, illetve a rendelkezésre álló fegyverek jellegének a függvényében. Emellett a földrajzi tényezők is befolyást gyakorolnak a már említett egyensúlyra, és a terep jellegétől függően is más valószínűséggel lehet eredményes az offenzíva és a defenzíva.

⁷ Lásd például a „műfaj” doyenjét, John Mearsheimert (például MEARSHEIMER 2001).

Ezekre a tényezőkre tekintettel elképzelhető, hogy az államok a biztonságukat nem szükségképpen a mások kárára tett, offenzív lépésekkel tudják a legjobban biztosítani – például ez egyfajta magyarázat az EU-ra, még ha nem is meggyőző. Amennyiben a védekező van általában előnyben, az államok végső soron hajlamosabbak lehetnek békésen létezni egymás mellett – vagyis a biztonság igénye nem ösztönöz agresszív lépésekre, és az ehhez kapcsolódó játszmát így nevezhetjük közömbös összegűnek is. Az egyik állam biztonsági nyeresége nem feltétlenül veszteség a többiek számára, azaz közömbös is lehet számukra. Ennél még meglepőbb az az állítás, amely egyenesen kijelenti, hogy a realista külpolitika követése békésebb nemzetközi viszonyokhoz vezet. Ebből láthatóan már csak egy lépés annak a következtetésnek a levonása, hogy az Egyesült Államok liberális külpolitikája okozta, hogy Oroszország megtámadta Ukrajnát (MEARSHEIMER 2018). Vagyis nem Oroszország a hibás, hanem a saját liberális dicsőségébe belefeledkezett és belekényelmesedett Nyugat.

A defenzív realisták⁸ – bár hosszú távon a hatalmi egyensúly alakulásának maguk is jelentőséget tulajdonítanak – arra figyelmeztetnek, hogy a biztonság mások kárára történő keresése végső soron ördögi kör, amelynek eredménye újra meg újra kiújuló konfliktusok sora lehet. A biztonság ebből a nézőpontból nézve valójában nem zéró, hanem negatív összegű játék, végső soron mindenki veszíthet egyszerre. Szerintük ezért fontos szétválasztani a hatalommaximalizáció és a biztonságmaximalizáció fogalmát. Míg az offenzív realisták szerint a kettő egy és ugyanaz, a defenzív realisták készek egyfajta átváltási viszonnal számolni az adott állam által elért hatalmi pozíció és az általa élvezett biztonság szintje között. Ez a megközelítés átvezet a konstruktív-realista jellegű elemzések – mint Buzan és társai – világába. A defenzív realisták szerint nem meglepő fejlemény, ha egy jelentéktelen, úgymond „nem sok vizet zavaró” kisállam biztonsági helyzetét kedvezőnek találják, miközben a legerősebb hatalmak némelyikére fenyegetések egész sora leselkedik.

Liberalizmus

Az idealizmusból felnövekvő liberalizmus sok elemet oszt a realistákkal, többek között azt a kiindulást, hogy a nemzetközi rendszer anarchikus, mert az önérdékkövető

⁸ Magukat nem feltétlen nevezik így, sőt ma például a washingtoni elemzői elit őket gyakran liberálisnak bélyegzi, de mégis példa Stephen Walt (WALT 2011) és Kenneth Waltz (WALTZ 2010) is. Előbbi az ideáltípusos offenzív realistának számító John Mearsheimer közeli kollégája és szerzőtársa, utóbbi pedig Mearsheimer egyetemi mentora és tanára.

államok – amelyek a liberálisok szerint is a rendszer alapegységei – túlélésre törekvésük során konfliktusba kerülnek. A klasszikus liberális megközelítés mikroökonómiai felfogása ugyanakkor hangsúlyt fektet az államok belső működésére és tulajdonságaira, azaz szerintük az érdek- és értékrendszer nem eleve adott, és nem független, hanem az államon belül konstruálódik. Ebből következően és a közgazdaság-tudományban széles körben alkalmazott játékelméleti eszközök (MORROW 1994) magyarázatot adnak arra, hogy az együttműködés miért lehetséges, illetve hogy az informáltság – például nemzetközi intézmények segítségével – fokozható a világkormány létezése nélkül is. Az együttműködés lehet racionális cél az államok önző világában is (KEOHANE 1984). Erre legtöbbször a kereskedelmet hozzák fel példaként. Már Adam Smith és David Ricardo (SZENTES 2002) is felhívta a figyelmet, hogy a merkantilizmus miért nem jó stratégia, és hogy együttműködésen keresztül, a vámtarifák kölcsönös csökkentésével – végső soron pedig a szabadkereskedelemmel – minden szereplő kölcsönösen jobban jár. A liberális elméletekben nagy jelentőségű nemzetközi jognak és nemzetközi intézményeknek legfontosabb szerepe és tulajdonsága, hogy az anarchiát kezelhető keretek közé szorítják, mert kiszámíthatóvá és tervezhetővé teszik a nemzetközi kapcsolatokat az információ növelésén és a nem tervezhető elemek számának csökkentésén keresztül. A jog és az intézmények is „szocializálnak” – ez már a posztracionalista elméletek valódi világa, mert a kölcsönösség és a bizalom erősítésén keresztül valójában ismétlődő játékként segítik a kölcsönösen előnyös lépésekről szóló döntések meghozatalát.

A liberalizmus kevésbé karakteres, mint a realizmus, és rendkívül szerteágazó. Vannak viszont olyan elemek, amelyek a különböző ágakban ugyan eltérő hangsúllyal, de megjelennek, és a liberális iskolán egyfajta *buzzword*-ként (MORAVCSIK 1997) a valódi jelentésüknél jóval mélyebb és tágabb jelentéstartalmat hordoznak. Ilyen kifejezések, elméletek, definíciók kötődnek a demokratikus béke elméletéhez, a globális kormányzáshoz, az EU-val kapcsolatos elméletekhez, mint funkcionalizmus, többszintű kormányzás, a civil társadalomhoz vagy a nemzetközi segélyezéshez is. A liberális elméletcsalád kifejezetten nagy hangsúlyt fektet a hatalom még ugyan mindig materiális, de mégsem katonai elemeire, mint a gazdaság, a nemzetközi kereskedelem. Kiemelik, hogy a nemzetközi rendszer hiába anarchikus és hiába a szuverén államokra épül, a kölcsönös függőségek rendszerében, az eltérő sebezhetőség és érzékenység mértékében (KEOHANE 1984) a nemzetközi szereplők mozgástere korántsem korlátlan, és a külpolitikában nem is lehet szuverén teljes mértékben. A „modern” liberálisok (MORAVCSIK 1997) mindezt azzal is kiegészítik, hogy az államok mellett vagy egyenesen helyett a nemzetközi kapcsolatokat jelentősen befolyásolják a nem állami

szereplők érdekei, jelenléte. Az elméletek klasszikusan elismerték, hogy a multinacionális üzleti vállalkozások, nem kormányzati csoportok érdekei valóban eltérhetnek az államokétól, és nagyon nehéz őket kezelni a szuverén államok logikájára épülő rendben. De a liberálisokon kívül erre valódi hangsúlyt kevesen fektetnek.

A különféle, jellemzően a liberalizmushoz sorolt megközelítések legelőször is a negatív összegű játszmának a szükségességét kérdőjelezik meg; elkerülhetőnek, illetve egyenesen elkerülendőnek tartják a háborút az interdependens világban, ahol mindenkinek a gazdasági érdekeit sérti, ha pusztító konfliktus robban ki. Ennél továbbmenve a liberálisok egyenesen pozitív összegű játszmák lehetőségével is számolnak, még a biztonság keresésével összefüggésben is. Itt találunk a realizmushoz képes fontos eltéréseket esetükben. Egy sérülékeny világban, a kölcsönös függőségek hálójában az államok érdekeltnek lehetnek a kooperatív fenyegetéscsökkentésben, vagyis az államokra – akár egyetlen államra, államok egy csoportjára vagy a világ összes államára – nézve jelentkező fenyegetések elleni közös fellépésben. Mindenki nyerhet azáltal, ha az ilyen jellegű együttműködés megvalósul. Ez az együttműködés azonban lehet tökéletlen. A potyautas jelenséggel például a liberális elméletek is számolnak. A harmonikus együttműködés közegében is elképzelhető, hogy lesz egy-egy állam, amely a kooperációból származó relatív előnyöket is felméri, és nem elégszik meg önmagában azzal, hogy nyereséget könyvelhet el. Ha megteheti, elképzelhető, hogy „csal”, és a fenyegetések elleni közös fellépésből nem arányos módon veszi ki a részét, vagy éppen nem tesz semmit, ha a többiek úgyis megteszik, amit kell. Azáltal, hogy erőfeszítést spórol meg, relatív előnyhöz jut: olcsóbban jut hozzá az együttműködés miatt létrejövő és mindenki számára, így neki is kedvező eredményhez.

Konstruktivizmus

A konstruktivizmus eredendően nem a racionalitás talajáról indul ki, és eltér a realista-liberális, ma is *mainstream* megközelítésektől abban is, hogy nem is nevezhető igazán koherens elméletnek, sokkal inkább a létező irányokat egészíti ki módszertanával. A konstruktivizmus nem törekszik a nemzetközi kapcsolatok jelenségeinek univerzális magyarázatára, mint a *mainstream* elméletek, inkább eszköztárat, szemléletet ad azok értelmezéséhez. Anne-Marie Slaughter a konstruktivizmust találóan ontológiának (SLAUGHTER 2011) nevezi, amely jellemzés jól mutatja a konstruktivizmus gondolati világát és a mérhető közgazdaság-tudományi eszközök alkalmazási korlátain túl a filozófia világába történő átlépést.

A konstruktivizmus nem megcáfolja a többi elméletet, hanem kiegészíti azokat a nem mérhető elemek figyelembevételével és a nem materiális, törvényszerű, azaz nem racionális jelenségek beemelésével a vizsgálatokba. A materiális világ a konstruktivisták szerint adottság, a nemzetközi kapcsolatokat az mozgatja, hogy a szereplői ezeket az adottságokat mind maguk, mind a többi szereplő szempontjából hogyan értelmezik. A tények így nem objektív módon léteznek, függetlenül az aktoroktól, hanem a nemzetközi szereplők társadalmának szűrőjén keresztül szubjektíven értelmezve. Ezt nevezik interszubjektív valóságnak a szociálkonstruktivista megközelítésben (WENDT 1995). Az ontológia lehetőséget biztosít olyan kérdések elemzésére is, hogy miért léteznek tartós szövetségesek, mit jelent a barát, ellenség, mi az, hogy identitás, mi a szerepe a hiedelmeknek, történelemnek, a közös múltnak. Végso soron mi a jelentősége az értékeknek és érdekeknek – amelyekről más elméleti iskolák is gyakran beszélnek –, és ezek hogyan alakulnak ki, valamint hogyan változnak.

A lehetőségek köre a konstruktivisták szerint valójában tágabb, mint hogy csupán negatív, zéró, közömbös vagy pozitív összegű játszmákkal számoljunk. Az államok (pontosabban a vezetőik) ugyanis nem mindig tudják, hogy milyen összegű játszmát játszanak pontosan. Ez nem is feltétlenül ismerhető meg. Így aztán lehetséges, hogy az érintettek teljesen félreértik vagy félreismerik a helyzetet ezen a téren, vagy hogy egyoldalúan szemlélik azt, különösen, ami a másik fél hozadékát illeti. Éppenséggel még a saját hozadékok megítélése is tévesnek bizonyulhat.

Ahogy említettem, a konstruktivizmus inkább módszertan és nem egységes elméleti irányzat. A különböző megközelítések közül a „tradicionális” konstruktivizmus mellett annak kritikai megközelítése is dominánssá vált mára. A kettő közötti különbségtétel abban gyökerezik, hogy miként közelítik meg a nemzetközi kapcsolatokat szereplőit és azok interakcióit. A hagyományos konstruktivizmus a hangsúlyt az interszubjektív struktúrákra és az identitások formálódására helyezi. Ezen irányzat szerint a nemzetközi rendszer szereplői – legyenek azok államok, nemzetközi szervezetek vagy más entitások – identitása és érdekei a kölcsönös interakciók és a társadalmi diskurzusok révén alakulnak ki és változnak. A hagyományos konstruktivisták inkább elfogadják a *mainstream* elméletek alapvető struktúráit, de hozzáteszik, hogy ezeket a struktúrákat az aktorok közötti szociális interakciók formálják és újraértelmezik (ADLER 1997).

Ezzel szemben a kritikai konstruktivizmus a nemzetközi kapcsolatok mélyebb, normatív és hatalmi dinamikáit vizsgálja. A kritikai konstruktivisták nemcsak az identitás és az érdekek formálódásával foglalkoznak, hanem azzal is, hogyan jönnek létre, és hogyan tartják fenn a hatalmi struktúrák ezeket az identitásokat és érdekeket.

Ez az irányzat megkérdőjelezi a *mainstream* elméleteket azáltal, hogy rámutat a társadalmi konstrukciók mögötti hatalmi aszimmetriákra és (elnyomó) struktúrákra (HOPF 1998). A kritikai konstruktivisták szerint fontos felismerni, hogy a nemzetközi kapcsolatok nem csupán a kölcsönös érdekek és identitások mentén szerveződnek, hanem ezek az identitások és érdekek maguk is a hatalmi viszonyok termékei.

Mindkét irányzat egyaránt elismeri a szociális és interszubjektív elemek fontosságát a nemzetközi kapcsolatokban, azonban míg a hagyományos konstruktivizmus inkább deskriptív és elemző módszertant alkalmaz, addig a kritikai konstruktivizmus normatív (REUS-SMIT 2005). A kritikai konstruktivizmus arra ösztönöz, hogy ne csak megértsük, hanem aktívan formáljuk is a nemzetközi rendszert.

Világrend-értelmezések

Ahogy fentebb említettem, a nemzetközi kapcsolatok elméletének fejlődéséhez hozzájárult, hogy a nagy iskolák egymás megállapításaira reagálva folyamatosan vitában álltak egymással. Szakmai-elméleti körökben elfogadott, hogy három nagy vitáról beszélünk.⁹ Negyedik nagy vitaként tekinthetünk a szemünk előtt kialakuló világrend-értelmezések összetettségére. Vagyis hogy képes-e fennmaradni a nemzetközi kölcsönös függőség rendszerében a liberális világrend, vagy az új realizmus korszaka következik be, amely bizonytalanabb, többszereplős és az önségély szerepe jelentősen növekszik.

A liberálisok szerint (DUNNE 2005) a rend egyik legfontosabb jellemzője, hogy a fejlődés összekapcsolódott a modernitással, a kapitalista gazdasági fejlődéssel.¹⁰ Ugyanakkor a világrend működése annál bonyolultabb, hogy a politikai közbeszédben leegyszerűsítő liberális-illiberális szembenállásra lehessen szűkíteni, még akkor is, ha ez könnyebb lenne, és valóban a hidegháborús bipolaritás „letisztult” értelmezési keretét hozhatná vissza. A dichotóm logika a 20. század sajátja volt, és az Egyesült

⁹ A viták időrendbeli sorrendje: (1) klasszikus vita: a realista kritika karakteres megjelenése az idealizmussal szemben; (2) a neoizmus *mainstream* vita: a neorealizmus és a neoliberalizmus elméleti küzdelme; (3) racionalizmus vita: a racionalista elméletek és a kritikai megközelítések (konstruktivista ontológia) egymásnak feszülése (lásd bővebben BAYLIS 2020; RADA 2007).

¹⁰ A folyamatos és gyorsuló emberi fejlődés nagyon meggyőző bizonyítéka, hogy az elmúlt harminc évben a mélyszegénységben élők aránya (miközben elképesztően növekedett a világ lakosainak száma) minden egyes évben 1%-kal csökkent. Könnyű kiszámítani, hogy ez több mint 30 százalékpontos csökkenés. Lásd például a Center for Economic and Policy Research összeállítását: <https://cepr.shorthandstories.com/history-poverty/>

Államok által vezetett poszthidegháborús liberális világrend éppen ezt a szembenállást értelmező és az elméletekben is jelen lévő karakterisztikát haladta meg. Nem véletlen, hogy ezt a jelenséget tudományos körben megfogalmazó Fukuyama és a történelem vége teóriája hihetetlen sebességgel lett népszerű globális szakmai körökben, és nem véletlen, hogy pont ez az elméleti megállapítás vagy pontosabban allegória az, amit a lehető legtöbben és legélesebben kritizáltak azóta még liberális körökben is. Az emberi gondolkodás történetében visszatérő motívum, hogy a valóságot ellentétpárok segítségével próbáljuk leírni (LEVINE 2006), és a múlt század történelmi eseményei is ezen ellentétpárok létezésének érvényességét látszottak igazolni.¹¹ Ha jobban belegondolunk, ezt a leegyszerűsítést és a nemzetközi kapcsolatok „normális” menetére jobban hasonlító megközelítést hozza vissza a bideni „demokráciák világa” (RADA-STEPPER 2023), amely Washingtonban kialakított kritériumok alapján liberális demokráciákra és illiberális autoriter rendszerekre osztja a világot.

A liberális világrend kivétel (KAGAN 2022a) – csak, ha a fenti példákat nézzük, akkor is 32 éve létezik –, amely azért jöhetett létre, és maradhatott fenn ilyen sokáig, mert az Egyesült Államok megkérdőjelezhetetlen és kihívóktól mentes materiálisan is értelmezhető hatalmán nyugodott. Ez a materiális hatalmi bázis relatíve lehet, hogy csökkent, de a liberális rend ennél is fontosabb pillére nem kézzelfogható, mégis annak jelentősége napjainkban sem csökkent. Az Egyesült Államokat az tartja továbbra is a liberális rend középpontjában, hogy a rend tagjai, de tulajdonképpen még a rend kritikusai is többen profitálnak annak működéséből, mint amennyit annak fenntartására áldoznak. Ha pedig a lehetőségköltségeket nézzük, összehasonlíthatatlanul magasabb lenne a költsége annak, ha minden egyes országnak saját magának, egyedül kellene fenntartania a biztonsághoz szükséges állapotot a konfliktusokat enyhítő nemzetközi intézmények nélkül a nemzetközi kapcsolatok minden egyes területén (azaz nem csak a katonai dimenzióban). Ezzel függ össze az a narratíva, hogy az Egyesült Államok vezette „észak-atlanti dizájncenterben” megalkotott elvek, normák, intézmények továbbra is vonzóak lesznek addig a pontig, amíg azt az Egyesült Államok (és a Nyugat) hitelesen tudja képviselni. Ha ez a hitelesség csökken, például a rendszer hibáit aránytalanul, önös érdekekből felnagyító, egyébként valós kérdéseket feszegető – tévesen liberális vagy konzervatív címkével ellátott – mozgalmak miatt, mint a Black Lives Matter vagy a másik oldalon a Make America Great Again, azon nemcsak az Egyesült Államok, hanem a liberális világrend is veszít.

¹¹ Az I. világháború és a liberális, valamint a 19. századi hatalmi egyensúlyi politikára épülő világrend szembenállása; a II. világháború és a demokráciák, valamint a fasiszta totális diktatúrák harca, vagy az említett hidegháború és a liberális demokráciák, valamint a kommunizmus küzdelme.

Viszont – és ebben a tekintetben a kritikák helyesek – a liberális rend hitelessége csak akkor teremthet fenntartható ökoszisztémát, ha a szuperhatalom is betartja a szabályokat és saját katonai és gazdasági erejét nem alkalmazza a gyengébb tagokkal szemben érdekütközések esetén. Nem véletlen, hogy a „liberális világrend” válságával kapcsolatban akkor erősödtek fel a hangok, amikor az Egyesült Államok megsértette ezt a fentebbi elvet.¹² Az iraki háború egyfajta szinonimájává vált a hatalommal való visszaélésnek és a nemzetközi jog megsértésének. Az Egyesült Államok valóban számtalanszor megszegte „liberális ígétét” és a joguralom nemzetközi szintű elvét, de ez akkor sem ad igazat az orosz propagandának sajnálatosan bedőlő érveknek, hogy Oroszország Ukrajna megtámadásával semmivel sem követett el nagyobb bűnt. Oroszország kizárólag önös és a vezetése által tévesen megvalósíthatónak tartott nagyhatalmi ambíciói által vezérelve döntött, addig az Egyesült Államok – szintén tévesen, köszönhetően a vezetői messianisztikus küldetésudatának – célja nem Irak elfoglalása volt, hanem a liberális rend testén keletkezett „fertőző elváltozás” radikális visszafordítása, mielőtt az tovább terjedhetne.

A liberális világrend *szürrealitása*, hogy kisebb hatalommal rendelkező államok nem az Egyesült Államok túlhatalmától tartanak leginkább, és nem is Washington túlkapásai aggasztják őket leginkább, hanem az tölti el őket félelemmel, hogy mit tartogatna a „posztamerikai” világ. A hidegháborút követő liberális eufóriában rendszerszinten nem merült fel kérdésként, hogy az Egyesült Államok képes-e a rendet valóban bővíteni és stabilan fenntartani, azonban az elmúlt évtizedekben az egymást egyre gyorsabban követő kihívások miatt az is a figyelem középpontjába került, hogy a világ vezető szuperhatalma meddig és hogyan képes hatalmát a „liberális világrend” működtetésére hatékonyan használni (KAGAN 2022b).

A liberális, intézményi megközelítés értelmében a világrend akkor hatékony és sikeres, ha a liberális demokráciákra építve képes megszervezni a nemzetközi kapcsolatokat, rugalmas a reformokra – azaz belefér mind a külső, mind a belső kritika –, és képes megújulni. Ennek alapja, hogy a világrend elsődlegesen fenntartja és megerősíti a liberális demokráciák biztonságát, kezeli a sebezhetőségüket és megőrzi az állampolgáraik számára a megszokott életkörülményeket (IKENBERRY 2020: 6). A liberális megközelítés egyik legvitatottabb eleme, hogy hogyan viszonyul a rend a kritikusaihoz: toleránsan igyekszik megérteni az egyéni érdekeket, és a rend rugalmasságának keretei között helyet ad nem liberális demokráciáknak is, vagy az eltéréseket veszélyforrásként kezeli,

¹² Még ha a rend megsértése éppenséggel az Egyesült Államok realista érdekeit is szolgálja. Lásd ezzel kapcsolatban Hal Brands egyik legújabb elemzését (BRANDS 2024).

és a homogenizáció irányába tesz lépéseket. Mindezt azért érdemes tisztázni, mert a liberális internacionalizmus – ahogyan több liberális szerző vagy realista kritikus is említi (MEARSHEIMER 2018) – azért válhatott rendteremtő erővé, mert együtt is képes volt létezni olyan szintén befolyásos folyamatokkal és erőkkal a 20. században, mint a nacionalizmus, az imperializmus, a hatalmi egyansúly, a kapitalizmus, a globalizáció vagy a kommunizmus (IKENBERRY 2020: 8).

A „liberális rend” sikere abban állt, hogy nem elnyomta a nemzetállami érdekeket, hanem a nemzetközi szintén segítette megvalósítani a részes szereplők gazdasági és társadalmi céljait. Ha ez a funkció gyengül, vagy egyes szereplők a rendet inkább gátnak tekintik a belpolitikai célok megvalósítása szempontjából, akkor nem meglepő, hogy megerősödnek a kritikai hangok. A nemzetközi rendszer maga nem képes vezetőket választani, az országon belül lezajló folyamatok maradnak meghatározók a nemzetállami érdekek konstrukciója terén. Általánosan elfogadott tétel, hogy például a biztonságiasítás folyamata során kulcsszerepe van a nemzetállami kormányoknak (MARTON et al. 2015). A rendszer nem is képes belpolitikai változásokat kikényszeríteni. A liberális tradicionális elképzelés szerint a „liberális világrend” eredendően egy biztonsági közösség volt, de a globális táguulása során egyre inkább gazdasági karakterjegyeket vett fel (IKENBERRY 2020: 11).

A „liberális világrend” történelmi kivétel (KAGAN 2022b: 9) – egy *bug* a nemzetközi rendszer klasszikus realista logikájában –, amely annak ellenére, hogy nem vált univerzálissá, mégis képes volt megakadályozni, hogy 1945 után nagyhatalmi háborúk törjenek ki. Viszont ellentmondás, hogy a liberális világrendet realista tervek, megfontolások és hatalmi eszközök segítségével hozta létre az Egyesült Államok. A rend tartósságát az adta, hogy a rend stabil követői liberálisan értelmezték a világot (KAGAN 2022a: 48). Ez a rend biztosítékot jelentett az új szereplők számára is, hogy a katonai-hatalmi ambícióikról lemondva – már ha egyáltalán léteztek ezek – gazdasági előnyök járnak nekik, és a náluk erősebb hatalmak sem élnek vissza például katonai erejükkel. Önkéntes alapon lehetett szorosabban kapcsolódni a „liberális világrendhez” például a NATO- vagy EU-csatlakozásokon keresztül, ami már világosan feltételes volt. Az önként csatlakozni vágyók vállalták az elveket, szuverenitásuk egy részéről önként mondtak le, és a biztonságért (katonai és gazdasági) cserébe demokratizálni kellett a politikájukat és a társadalmukat, valamint piaci alapokra helyezni gazdaságukat.

Mindezeneken felül vitathatatlanul léteznek olyan területek, amelyek tekintetében nem is képzelhető el a kihívások kezelése globális összefogás nélkül, ezeket a neoliberais szakirodalom kölcsönös függőségnek nevezi: mint a klímaváltozás és logikusan ebből következően az Északi-sarkvidék helyzete.

Az északi-sarkvidéki kérdésspecifikus biztonsági komplexum geopolitikája és az elméletek

A fentebb részletesen és történeti kitekintéssel bemutatott *mainstream* iskolák mind-egyike alkalmas arra, hogy az északi-sarkvidéki problémakört elemezzük elméleti szinten. A realizmus elsősorban a geopolitikai és hatalmpolitikai elemeket hangsúlyozza (STEINVEG 2022; NICK PAY – CALVO 2020), a liberalizmus a globális kihívásokat és az együttműködés szükségességét, míg a konstruktivizmus egyfajta új módszertant adva – tulajdonképpen a többi elméletet is magába foglalva – a normákat, hiedelmeket beemelve az elemzési keretbe igyekszik magyarázatot adni az északi-sarkvidéki összetett problémakörben. Ez utóbbi véleményünk szerint hasznos, hogy a hatalmpolitikát értelmezve, de az intézményes együttműködés lehetőségét sem kizárva, az Északi-sarkvidéket egy sajátos, egyedi biztonsági komplexumként értelmezze. A helyzet különlegessége, hogy egymással egyes esetekben ellentétes érdekek jelennek meg különböző kérdések tekintetében, mint például a hatalmi-geopolitikai pozíciók megőrzése (BRUTSCHIN–SCHUBERT 2016) és a klímaváltozás-kereskedelem (BINACHON 2021) komplexumainak metszetei. Éppen ezért az Északi-sarkvidéket érdemes kérdésspecifikus szuperkomplexumként értelmezni. Ebben az alfejezetben ennek a megközelítésnek a magyarázatához az Északi-sarkkal kapcsolatos speciális realista és liberális megközelítések áttekintése is szükséges, hiszen egyértelműen látszik, hogy az Északi-sarkvidék esetében egyszerre igazak a racionalista elméletek megállapításai, miközben nem feltétlenül helyesek a globálisan általános alapvetések. Az Északi-sarkvidék összetettsége miatt a különböző iskolák mindegyike értékes bepillantást ad egy-egy nézőpontból a legfontosabbnak és prioritásnak ítélt kihívás megértésébe (DAVIS 2011; WEGGE 2011), így a (neo)realizmus a versengés tulajdonságait emeli ki, a (neo)liberalizmus az intézmények szükségességét.

Az 1990-es évek elején a konstruktivista logika még nagyon marginális szerepet játszott a nemzetközi kapcsolatok elméletében, ma viszont már minden kétséget kizáróan vezető gondolkodásmódnak és módszertannak számít. A konstruktivizmus, mint ahogy a neve is mutatja, egy új elmélet megépítésére törekszik, elméleti gyökerei egyrészt a neorealista és neoliberalis, másrészt a kritikai elméletbe nyúlnak. A szakirodalom tanúsága szerint sokan úgy vélik, hogy a konstruktivizmus nem elmélet, hanem egy eszköz, amely segítségével a valóság mélyebb megértése is lehetővé válik (GUZZINI–LEANDER 2006: 52).

A konstruktivista felfogást követő kutatók szerint a neorealista és neoliberalis elméletek dogmatikusan leszűkítették a gondolkodási kereteiket, mivel úgy vélték, hogy

az államok viselkedése alapvetően materiális motivációk által befolyásolt. Az 1980-as évek közepétől azonban egyre több kutató kérdőjelezte ezt meg. A kritika nem egy létező, koherens, új elméleti iskola képviselői felől érkezett, hanem egyes neoliberais, esetleg neorealista gyökerű gondolkodók szociológiai és kritikai elméleti elemeket kezdtek beépíteni magyarázataikba. Az alapkérdést számukra az jelentette, hogy hogyan konceptualizálhatjuk a nemzetközi rendszer struktúráját vagy a rendezőelvéit. Egyre inkább azt hangoztatták, hogy a nemzetközi rendszer struktúrája nemcsak befolyásolja, hanem (újra)konstruálja az államok érdekeit, viselkedését. Az évek során fokozatosan alakult ki egy konstruktivista beállítottságú elméleti orientáció és egy konstruktivista szókincs, de ennek ellenére nem lehet egy koherens elmületről beszélni. A konstruktivista kibővített gondolati keret rávilágít a neorealizmus és a neoliberalizmus korlátaira. A hidegháború vége és a bipoláris világ átalakulása intellektuális teret engedett az új elméleti irányzatoknak, és a konstruktivista kritikának is. A kritikai, szociológiai megközelítés azt eredményezte, hogy a nemzetközi kapcsolatokat magyarázata során egyre többen fogadták el a normák és az identitás meghatározó mivoltát az államok külpolitikájában.

A legfontosabb újítás a konstruktivista elméleti gondolkodásban, hogy a konstruktivisták az ideákat mint a nemzetközi rendszer struktúráját is alakító tényezőket vizsgálják. Az ideák és a materiális erők között erős kapcsolat áll fenn, mert a nemzetközi rendszer szereplői előzetesen alkotnak egy képet a nemzetközi rendszerről, amely kép alapvetően meghatározott a szereplő ideológiája vagy az általa elfogadott normák által. A szereplők tudása befolyásolja, hogy miként magyarázzák a valóságot. Vagyis a valóságban megjelenő problémák „konstruált társadalmi tények” (ADLER 2006: 102–103). A nemzetközi rendszer normatív struktúrája a konstruktivista felfogás szerint kialakítja a nemzetközi rendszer szereplőinek az identitását, amely alapján az az érdekeit meghatározza. A társadalmi tények, mint az államok szuverenitása, vagy az emberi jogok csupán azért léteznek, mert az emberek így egyeztek meg, azaz nem természetüktől fogva adóttak. Ezek a társadalmi tények befolyásolják a szereplők cselekedeteit. Ezért a hatalom nem csupán egy adottság, hanem a szereplők érdekeinek és identitásának a terméke (ADLER 2006: 102).

A konstruktivizmussal mutatnak rokonságot, és a módszertani irányzatba illeszkednek Barry Buzan és munkatársainak kutatásai,¹³ amelyek az 1990-es évek kezdetétől a nemzetközi rendszer és az államok „viselkedése” tekintetében igyekeztek

¹³ Lásd például: BUZAN 1991; BUZAN et al. 1998; BUZAN et al. 2000; BUZAN et al. 2003. Szintén lásd a buzani logika alkalmazásáról a magyar szakirodalomban: RADA 2007a; RADA 2007b; RADA 2008; RADA 2019; NYILAS 2023.

a magyarázatokat interszubjektív és dimenziók szerint rendezett formában újra-gondolni. Ezek közül a kutatási irányok közül kiemelkedik a regionális biztonsági komplexumok elmélete, amely jelen fejezet szerzője és kutatótársai¹⁴ kezdeményezésére a magyar szakirodalomba is bekerült. Ez utóbbi munka egyben azt is kiemelte, hogy a biztonsági komplexumok nemcsak regionálisan, hanem kérdésspecifikusan is jelen lehetnek a nemzetközi kapcsolatokban. Mindkettő – azaz a regionális és a kérdés-specifikus – biztonsági komplexumokra fókuszáló megközelítés kiemelkedően hasznos az Északi-sarkvidék problémakörének megértéséhez is.

A fentebb említett hazai kutatás során is felmerült a dilemma, hogy a hagyományos regionális biztonsági komplexumok elméleti kerete szűk és nem is teljesen alkalmazható ez esetben, ezért feltételezhető, hogy az Északi-sarkvidék is geopolitikai „problémán” kívül rendelkezik számos olyan attribútummal, amely alapján kijelenthető, hogy az inkább kérdésspecifikus (például kereskedelem, energia, nyersanyagok, klímaváltozás), mint pusztán regionális biztonsági komplexum. Azaz a regionális karakter valóban megjelenik, de a különbözőféleképpen értelmezett kihívások, a számos szereplő és az azokra adott válaszok tekintetében nem csak a geopolitikai karakter dominál. Egyes kérdések egymásra hatnak – például klímaváltozás és kereskedelem –, szorosan összefüggenek, és kérdésspecifikus biztonsági szuperkomplexumokká válnak (MARTON et al. 2015), amelyek folyamatosan változnak is.

Az eredeti regionális biztonsági komplexum elméletét (*regional security complex theory*) Barry Buzan és Ole Waever fejtették ki 2003-ban megjelent könyvükben (BUZAN et al. 2003). Buzan és Waever úgy érveltek, hogy a nemzetközi szereplőkkel szemben megjelenő kihívások biztonságiasítása során¹⁵ érdemes a regionális perspektíva bevonni az elemzési keretbe. Az eredeti elmélet erőteljesen a katonai dimenzió logikájára koncentrált, és a „kemény hatalmat” helyezte a középpontba.¹⁶ A modellel kapcsolatban érdemes elfogadni és továbbvinni a gondolatot, hogy a biztonsági felfogásunknak mindenképpen van regionális karaktere. Minden kihívás, minden szektorban,¹⁷ ha egy régióban jelenik meg, annak hatásait jobban lehet érezni a szomszédságban, illetve globális problémák esetében is a regionális biztonsági percepciók konvergálnak, azaz a biztonságiasítási folyamat egy régió országaiban korrelál. Már Buzan és Waever is megjegyzi, hogy azok az országok, amelyek ugyanabban a földrajzi (politikai) régióban

¹⁴ Lásd az előző lábjegyzetet, valamint RADA–RADA 2007; RADA–RADA 2008; RADA et al. 2023.

¹⁵ Azaz a leg súlyosabb kihívások prioritási sorrendbe állításának folyamatában.

¹⁶ Lásd Buzan korábbi biztonsági szektorokról szóló elméletét. (BUZAN 1991; BUZAN et al. 1998; BUZAN et al. 2000; BUZAN et al. 2003.)

¹⁷ Lásd megint csak BUZAN 1991.

helyezkednek el, és nincsenek közvetlen globális érdekeik (a tágabb – például EU vagy NATO – szövetségi rendszerben artikulálódó érdekek nem tekinthetők közvetlennek), vagy valós és mérhető globális erőketitési képességük, azok hasonlóan gondolkodnak a külpolitikai kihívások hatásáról és általában a külpolitikáról. A regionális biztonsági komplexumok természetükből fakadóan elméleti konstrukciók, de rámutatnak, hogy a biztonság értelmezése szubjektív a regionálisan értelmezett valóság alapján. Ez a valóság különleges az Északi-sarkvidék tekintetében.

Ezeknek a kérdésspecifikus komplexumoknak az azonosítása a politika feladata, amelyek egyben hasznos eszközei is az együttműködés elemzésének. Azaz azonosítani kell és meg kell érteni azokat a kérdéseket, amelyek a számos esetben széthúzó regionális politikai érdekek ellenére összekötik a régió országait. Ezek a kérdések pedig – nem fontossági sorrendben: a klímaváltozás; a globális kormányzás; a nagyhatalmi politika; a NATO és Oroszország viszonya; a nemzetközi jog és szervezetek; vagy a nyersanyagok kérdése.

A nemzetközi rendszer anarchikus jellegével tulajdonképpen egyik nagyobb elméleti megközelítés sem vitatkozik, a realizmus viszont annak központi szerepet ad. A (globális) kényszerítő erő hiánya miatt a reálpolitika szabályai a „messzi Északon” sem különböznek, és az államok – különösen a térségben érintett szereplők nem képesek menekülni a geopolitika csapdájából, és a kapcsolataikat a versengés és a hatalom mérhető dimenzióiban létező konfliktus uralja. Ebből a nézőpontból nem is az Északi-sarkvidéki Tanács, hanem a földrajzilag az északi sarkkörön túl területtel rendelkező államok érdekei befolyásolják a terület jövőjét. Ugyan ha a fizikai határokat, szárazföldi területet nézzük, Oroszország dominanciája szembeűnő, de ha a globális hatalompolitikának lencsájén keresztül figyelembe vesszük, hogy minden másik érintett ország (Egyesűlt Államok, Kanada, Dánia, Norvégia és Izland is) a NATO tagja, akár egyfajta új hidegháborúként is értelmezhetnénk a jövő forgatókönyvét, főleg a 2022 óta jellemző nemzetközi politikai klímát figyelembe véve. A hatalom mérhető elemeihez szorosan hozzákapsolódik a nyersanyagok kitermelése feletti kontroll képessége, és az olvadó jégtakaró éppen ezen a területen erősíti fel várhatóan a versengést és a konfliktus kirobbanásának lehetőségét. Ebből a szempontból a stratégiai kereskedelmi útvonalak kontrollja szintén a hatalom forrása.

Egy lehetséges forgatókönyv realista szeművegen keresztül vizsgálva Oroszország és a NATO hidegháborús jellegű szembenállása, amelyben az Északi-sarkvidék újra ütközőterület, és a hatalmi képességek kiegyensúlyozottak. Ez utóbbi nézőpont hívja fel a figyelmet – a fentebb részletesen tárgyalt regionális komplexum megközelítés helyességére – arra, hogy az Északi-sarkvidéken helyesnek vélt elméleti magyarázat

bizonyosan megbicsaklik, ha kilépünk a térségből: a NATO és Oroszország semmi esetre sem egyenrangú fél, csak ha globálisan más tényezőket – például egy nem csak látszat kínai szövetséget – is bevonunk az egyenletbe. Ugyanakkor a realista elemzést és a geopolitika „törvényeit” mégsem lehet figyelmen kívül hagyni, mert az átalakuló földrajzi környezet és a nem világosan kijelölt tengeri határok¹⁸ miatt egy versengésből valóban nyílt konfliktussá váló helyzet kiobbantója a valós vagy vélt reálpolitikai érdekek ütközése lehet, és egy ilyen konfliktusban minden bizonnyal dominálnának a realista reflexek.¹⁹ Ha Ukrajna fegyveres megtámadása nem lenne elegendő bizonyíték, az északi-sarki orosz agresszív fellépés önmagában igazolásnak tűnhet a realista nézőpont helyességére. Oroszország fokozódó katonai jelenléte, az északi flotta fejlesztése, a hadgyakorlatok gyakoriságának növekedése és a tengerfenéki területi követelések²⁰ mind ezt bizonyítják. A realista logika szerint pedig az egyre agresszívebb orosz lépések erős válaszokat generálnak a többi szereplő – elsősorban az Egyesült Államok – részéről, ami eskalálja a konfliktust.

A már említett Északi-sarkvidéki Tanács és a hit abban, hogy az intézményen keresztül kontrollálni lehet a regionális versengést, ami így nem vezet nyílt konfliktushoz, a liberális megközelítés központi megállapítása (NABOK 2022). A tanács lehetőséget jelent, hogy a részes államok kidolgozzák az erőforrások közös menedzsmentjét, együttműködjenek a klímaváltozás lassítása terén, és a tudományos kutatások tekintetében se versengjenek.

A liberális kritika szerint a realisták – mint általában is – elhanyagolják azt a tényt, hogy az északi sarkkörön túli országoknak igenis vannak közös érdekeik, és osztoznak nemzetközi normákon, amelyek mind azt szolgálják, hogy az északi-sarkvidéki ökoszisztéma ne omoljon össze. Mindez pedig alapja lehet egy szorosabb és hosszú távú együttműködésnek még akkor is, ha a rendelkezésre álló erőforrások, amelyekért a versengés zajlik, korlátozottak. Az általános neoliberális nézőpont a kölcsönös függőségek (KEOHANE–NYE 1977) létezése miatt hisz abban, hogy a térségben is igaz az a megállapítás, amely szerint az államok képesek felismerni, hogy egymás nélkül és együttműködés nélkül a saját érdekeik is sérülnek, és nem képesek önállóan elérni

¹⁸ Lásd Csatlós Erzsébet fejezetét.

¹⁹ Ha nem is minden realista szerző figyelmét keltette fel közvetlenül az Északi-sarkvidék, Kristina Spohr (SPOHR 2016) átfogóan foglalkozik az Északi-sarkvidékkel realista szemszögből. Úgy érvel, hogy a nyersanyagokért folyó verseny azzal párhuzamosan erősödik, hogy azok kitermelhetősége valósággá válik a klímaváltozás miatt. Ez véleménye szerint nemcsak hagyományos nagyhatalmi konfliktus formáját fogja ölteni, hanem önérdékkövető magatartás és erőteljes lobbierő között a nemzetközi szervezetekben és a nemzetközi jogalkotásban is hangsúlyos jelleget fog kapni.

²⁰ Lásd Padányi József, Csatlós Erzsébet és Ilyás György fejezeit.

a céljaikat. A fejezetben korábban említett globális kormányzás elvei is itt jelennek meg az Északi-sarkvidék vonatkozásában. Mindezt erősíti, hogy a nemzetközi jogban (HAJNAL 2022) kötőerővel rendelkező olyan megállapodások is életben vannak, mint a korlátlan halászatot és több más kérdést is szabályozó Ilulissat deklaráció.²¹

Be kell viszont látni, hogy a nemzetközi jog és az intézményekre támaszkodó együttműködés és a hit, hogy működőképes lehet a rendszer, regionálisan még nem állta ki a változó világrend próbáját. Sem Kína potenciális jelenléte, mint „Északi-sarkvidék közeli állam”, sem pedig a megváltozott világpolitikai állapot az ukrajnai háború következtében nem könnyíti meg a helyzetet. A klímaváltozás miatt hosszabban – mind időben, mind fizikailag – járható tengeri kereskedelmi utak miatt a játsszmák újra-árazódnak, és a tétek is növekedhetnek, aminek a világos jelzése az olyan projektek, mint a kínai északi-sarkvidéki selyemút ötlete.²² Éppen ezért a liberális nézőpontból készült elemzések (SKRIBA–SAPOGOVA 2022) azt emelik ki, hogy a jogi és intézményes együttműködés olyan regionálisan működő rezsimeket képesek kialakítani, amelyek akkor is szabályozni tudják regionálisan a jelen lévő szereplők viselkedését, ha máshol vagy globálisan nincs ilyen szoros együttműködés a szereplők között. Mindez különösen fontos lesz globálisan, hogy a „közlegelők tragédiáját” (YOUNG 2013) elkerülve az Északi-sarkvidék ne váljon a nagyhatalmi versengés áldozatává és szabadpiaci prédává. Saját és véleményünk szerint helytálló megjegyzés itt, hogy az Északi-sarkvidék tankönyvbe illő esettanulmánya lehet a neoliberais megközelítés helyességének. Egyértelmű, hogy globálisan és regionálisan is olyan kihívások jelennek meg – mint a klímaváltozás, a szűkösen rendelkezésre álló nyersanyagok kontrollja vagy a környezetszennyezés –, amelyek kezelése egyértelműen minden részes (és nem részes) állam közös érdeke. Azaz ha mégis a versengés fog dominálni, akkor az általában is gyengíti a liberális-intézményi érvek erejét.

Konstruktivista szempontból a fentebb elemzett regionális, de még inkább kérdésspecifikus biztonsági komplexumok jelenléte jellemzi az Északi-sarkvidéket. A különböző kérdésspecifikus komplexumok pedig egy nagyobb szuperkomplexumot képeznek. A szakirodalomban és az elemzésekben a következő komplexumok jelennek meg gyakran, és együtt – miközben a jellegük és a megoldási javaslatok akár ellentmondanak egymásnak – alakítják az Északi-sarkvidék politikai egyenletét. Realista szempontból a nyersanyagok feletti kontroll és azok kitermelésének képessége

²¹ A deklarációt számtalan kritika érte, először is, mert az eredeti megállapodásnak nem volt részese Svédország, Finnország és Izland sem, majd pedig az, hogy a térségben újonnan ambíciókkal rendelkező Kína jelenlétét nem képes szabályozni (DODDS 2013; RAHBK–CLEMMENSEN – THOMASEN 2018).

²² Lásd Zoltai Alexandra fejezetét.

áll központi kérdésként, amellyel összekapcsolódik a katonai jelenlét fokozódása és a területi igények és követelések kérdései. Liberális szempontból viszont a klímaváltozás, a jégapka olvadása miatt megváltozó környezet (BINACHON 2021) és annak hatása a globális környezetre, a kereskedelemre alkotnak biztonsági komplexumot. Azaz konstruktivista szempontból nincsen a politikai szereplőktől független valóság, az Északi-sarkvidék jövője is attól fog függeni, és azok a forгатatókönyvek fognak megvalósulni, amelyekben az érintett szereplők jobban hisznek. Ha a kérdésspecifikus biztonsági komplexumok közül a versengést, zéró összegű játékot feltételező, geopolitikai kiindulású narratíva válik elfogadottá (azaz még ha a többi kihívás létezését el is ismerik), így szuperkomplexummá, akkor a realizmus kerekedik felül. Ha a normák és intézmények képesek – kivételesen ebben a régióban – együttműködést fenntartani az egyébként akár más kérdésekben, vagy más régiókban versengő, vagy ellenséges szereplők között, akkor pedig a neoliberais kölcsönös függőségek ereje válik dominánssá a rövid távú hatalompolitikai megfontolásoknál.

Összefoglalás

A fejezetnek nem volt célja, hogy a nemzetközi kapcsolatok elméleti megközelítéseit azok teljességében bemutassa, minden elméleti irányzattal és azok kritikáival együtt.²³ A fejezet megírását az a szándék vezérelte, hogy az Északi-sarkvidékkel kapcsolatban hasznos elméleti kereteket, azaz a *mainstream* elméleteket és a konstruktivista módszertant, azok evolúcióját és legfontosabb megállapításait összegezze. Ezenfelül a fejezet kitért arra, hogy a racionalista elméletek – a realizmus és a liberalizmus –, valamint a konstruktivista ontológia és módszertan miként lehet hasznos az északi-sarkvidéki biztonsági komplexum megértéséhez és a lehetséges jövőbeli forгатatókönyvek megértéséhez. A fejezet a régiótól függetlenül is értelmezhető, mert áttekintette a legnagyobb elméleti vitákat, és kitekintett a világrenddel kapcsolatos értelmezésekre is. Ez utóbbiak hasznosak abból a szempontból is, hogy bemutatják, milyen karakterjegyekkel rendelkezik a nemzetközi rendszer a változó világrendben a különböző forгатatókönyvek tekintetében, illetve milyen feltételek mentén kénytelenek navigálni a nemzetközi kapcsolatok szereplői.

²³ Bővebben és más irányokat is bemutatva lehet olvasni kifejezetten az Északi-sarkvidékről (EXNER-PIROT 2020; NABOK 2022), például akár az „angol iskola” szemszögéből is (KOPRA 2022).

A (neo)realizmus hasznos elméleti eszköz, ha az északi-sarkvidéki politika hatalommegosztási viszonyait és a különböző állami, nemzeti érdekeket kívánjuk elemezni és megérteni a régióban. A liberális elméletek viszont jobban rávilágítanak arra, hogy az északi-sarkvidéki régióban léteznek olyan kihívások, amelyekkel minden szereplő egyszerre szembesül, és amelyek kezeléséhez elengedhetetlen az együttműködés, amelynek a legfenntarthatóbb formája a közös kormányzás és közös intézmények létrehozása, valamint a kialakított jogi és szabályozási keretek betartása. A konstruktivista logika pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy mind a hatalompolitikai karakterjegyek és motivációk, mind pedig az intézményes keretek alapvetően attól függenek, hogy a régióban jelen lévő szereplők miképpen értelmezik a „valóságot”, és milyen lépéseket hajlandók megtenni a saját maguk által értelmezett világ, lehetőségek és érdekek alapján. Ezek az érdekek viszont egy sajátos, elsősorban belső feltételektől függő világban konstruálódnak. A konstrukciók viszont egymástól nem teljesen függetlenek, és az interszubjektív valóságban regionális, kérdésspecifikus biztonsági komplexumokként határozzák meg a térségben jelen lévő államok politikáját.

A rendkívül gyors környezeti, technológiai és gazdasági változásoknak köszönhetően az egykor távoli határvidéknek számító Északi-sarkvidék a nemzetközi politikai kihívások rivaldafényébe került. A regionális kihívások pedig olyan dinamikát mutatnak, amely a régió túl globális nemzetközi viszonyokra is hatással lehet. A regionális geopolitikai, geoökonómiai, nyersanyagmenedzsment és környezetvédelmi megfontolások és a lehetséges forgatókönyvekre való felkészülés és a politikai viszonyok alakítása globális hatással is jár. Éppen ezért jelen fejezet az elméleti keretek bemutatása mellett a kötet többi fejezetének és az egyes releváns kérdések részleteinek megértéséhez is hozzá kívánt járulni.

Felhasznált irodalom

- ADLER, Emmanuel (1997): Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics. *European Journal of International Relations*, 3(3), 319–363. Online: <https://doi.org/10.1177/1354066197003003003>
- ADLER, Emmanuel (2006): Constructivism and International Relations. In CARLSNAES, Walter – RISSE, Thomas – SIMMONS, Beth A. (szerk.): *Handbook of International Relations*. London: SAGE Publications, 95–118.
- ALLISON, Graham T. (1971): *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*. US: Harper Collins.
- BAYLIS, John et al. szerk. (2020): *The Globalization of World Politics*. Oxford: Oxford University Press.

- BINACHON, Martin (2021): Climate Change, the Arctic and I. *Icelandic E-Journal of Nordic and Mediterranean Studies*, 16(2). Online: <https://doi.org/10.33112/nm.16.2.4>
- BRANDS, Hal (2024): The Next Global War. *Foreign Affairs*, 2024. január 26. Online: www.foreignaffairs.com/united-states/next-global-war
- BRUTSCHIN, Elina – SCHUBERT, Samuel R. (2016): Icy Waters, Hot Tempers, and High Stakes: Geopolitics and Geoeconomics of the Arctic. *Energy Research and Social Science*, 16, 147–159. Online: <https://doi.org/10.1016/j.erss.2016.03.020>
- BUZAN, Barry (1991): *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post Cold War Era*. Boulder: Lynne Rienner.
- BUZAN, Barry et al. (1998): *A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner.
- BUZAN, Barry et al. (2000): *International Systems in World History*. New York: Oxford University Press.
- BUZAN, Barry et al. (2003): *Regions and Powers. The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511491252>
- DODDS, Klaus (2013): The Ilulissat Declaration (2008): The Arctic States, “Law of the Sea,” and Arctic Ocean. *SAIS Review of International Affairs*, 33(2), 45–55. Online: <https://doi.org/10.1353/sais.2013.0018>
- DUNNE, Tim (2005): Liberalism. In BAYLIS, John et al. (szerk.): *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. Third Edition. Oxford: Oxford University Press, 185–204.
- DURFEE, Mary – JOHNSTONE, Rachael Lorna (2019): *Arctic Governance in a Changing World*. Lanham: Rowman and Littlefield Publishers.
- EXNER-PIROT, Heather (2020): The Arctic in International Affairs. In COATES, Ken S. – HOLROYD, Carin (szerk.): *Palgrave Handbook of Arctic Policy and Politics*. Cham: Palgrave Macmillan. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-030-20557-7_19
- GUZZINI, Stefano – LEANDER, Anna szerk. (2006): *Constructivism and International Relations: Alexander Wendt and His Critics*. UK: Routledge.
- HAJNAL Zsolt (2022): Arctic Conferences as Arenas for Power Games and Collaboration in International Relations. *The Polar Journal*. Online: [10.1080/2154896X.2022.2137086](https://doi.org/10.1080/2154896X.2022.2137086)
- HOPF, Ted (1998): The Promise of Constructivism in International Relations Theory. *International Security*, 23(1), 171–200. Online: <https://doi.org/10.1162/isec.23.1.171>
- IKENBERRY, John G. (2020): *A World Safe for Democracy*. New Haven: Yale University Press. Online: <https://doi.org/10.12987/9780300256093>
- JERVIS, Robert (1976): *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton–Oxford: Princeton University Press.
- KAGAN, Robert (2022a): *A dzsungel visszavág*. Budapest: AJTK.
- KAGAN, Robert (2022b): The Price of Hegemony. *Foreign Affairs*, (101)3, 10–18.
- KENNEDY, Paul (1989): *The Rise and Fall of Great Powers*. New York: Vintage.

- KEOHANE, Robert – NYE, Joseph S. (1977): *Power and Interdependence*. New York: Little, Brown, and Company.
- KEOHANE, Robert (1984): *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press.
- KISSINGER, Henry (1994): *Diplomacy*. New York: Simon and Schuster.
- LEVINE, Norman (2006): *Divergent Paths: Hegel in Marxism and Engelsism*. Lexington: Lexington Books.
- KOPRA, Sanna (2022): The Arctic from the Perspective of the English School of International Relations: A Novel Research Agenda. *The Polar Journal*, (12)2, 261–280. Online: <https://doi.org/10.1080/2154896X.2022.2137088>
- MARTON Péter (2013): *A külpolitika elemzése*. Budapest: AJTK.
- MARTON Péter, RADA Péter, BALOGH István (2015): *Biztonsági tanulmányok: Új fogalmi keretek, és tanulmányok a visegrádi országok számára*. Magyarország: Antall József Tudásközpont.
- MEARSHEIMER, John J. (2001): *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W.W. Norton.
- MEARSHEIMER, John J. (2018): *The Great Delusion*. New Haven: Yale University Press. Online: <https://doi.org/10.2307/j.ctv5cgbiw>
- MORAVCSIK, Andrew (1997): Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics. *International Organizations*, 51, 513–553. Online: <https://doi.org/10.1162/002081897550447>
- MORROW, James D. (1994): *Game Theory for Political Scientist*. Princeton: Princeton University Press.
- NABOK, Sergey D. (2022): Main Theoretical Approaches in the Arctic Policy Studies. *Arktika i Sever [Arctic and North]*, 47, 142–163. Online: <https://doi.org/10.37482/issn2221-2698.2022.47.142>
- NYILAS, Laura (2023): Common Challenges and Cooperation with the Visegrad Four: Sectoral Analysis of the Visegrad Security. In RADA, Peter (szerk.): *The Past, Present and the Future of the Visegrad Cooperation*. Budapest: Budapest Metropolitan University, 35–48.
- PONGRÁCZ Alex – RADA Péter (2023): Az államépítés relevanciája a 21. század harmadik évtizedében. *Külügyi Szemle*, (22)2, 78–94. Online: https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2023.2.4
- RADA Péter – RADA Csaba (2007): Törökország európai uniós csatlakozásának biztonsági aspektusai. *Külügyi Szemle*, (6)4, 3–42.
- RADA, Peter – RADA, Csaba (2008): The Security Aspects of Turkey's European Integration. *Foreign Policy Review*, 1, 18–36.
- RADA Péter – STEPPER Péter (2023): A liberális rend szürrealizmusa: amerikai belpolitikai trendek, választások és külpolitikai várakozások. *KKI Elemzések*, KE-2023/3. 1–9. Online: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.KE-2023.03>
- RADA Péter – VARGA Ádám Máté (2023): Liberális világrend vagy új hidegháború? Az amerikai–kínai kapcsolatok alakulása. *Külügyi Szemle*, 22(3). 3–23. Online: https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2023.3.01

- RADA, Péter et al. (2023): Highlights of Visegrad in our Perspective. In RADA, Péter (szerk.): *The Past, Present and Future of Visegrad Cooperation*. Budapest: Budapesti Metropolitan Egyetem, 2–12. Online: www.metropolitan.hu/upload/d75c7cc9c90edc18f5e23408a3b50cefe6f8ba6.pdf
- RADA Péter (2007a): A nemzetközi politika elméleti iskoláinak biztonságfelfogása. In DEÁK Péter (szerk.): *Biztonságpolitikai kézikönyv*. Budapest: Osiris.
- RADA Péter (2007b): Átalakuló biztonsági kihívások. In RADA Péter: *Új világrend? Nemzetközi kapcsolatok a hidegháború utáni világban*. Budapest: Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület, 53–72.
- RADA Péter (2008): Új típusú biztonsági kihívások. In RADA Csaba (szerk.): *Biztonságpolitikai Corvinák*. Budapest: CKKE.
- RADA Péter (2019): Megváltozó világunk és a biztonsági kihívások átalakulása. In SZÁLKAI Kinga – BARANYI Tamás Péter – SZARKA E. Luca (szerk.): *Biztonságpolitikai Corvinák*. Budapest: Antall József Tudásközpont, 15–23.
- RADA Péter (2023a): Ukrajna és a világrend. *MKI Elemzés*, KE-2023/24. Online: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.KE-2023.24>
- RADA Péter (2023b): Közép-Európa helye a világrendben: az amerikai – közép-európai kapcsolatok a „Biden-doktrína” fényében. *Külügyi Szemle*, 22(4), 77–95. Online: https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2023.4.6
- RAHBK-CLEMMENSEN, Jon – THOMASEN, Gry (2018): *Learning from the Ilulissat Initiative: State Power, Institutional Legitimacy, and Governance in the Arctic Ocean 2007–18*. Centre for Military Studies. Online: https://cms.polsci.ku.dk/publikationer/learning-from-the-ilulissat-initiative/download/CMS_Rapport_2018__1_-_Learning_from_the_Ilulissat_initiative.pdf
- REUS-SMIT, C. (2005): Constructivism. In BURCHILL, S. et al. (szerk.): *Theories of International Relations*. Basingstoke – New York: Macmillan, 188–212.
- SKRIBA, A. – SAPOGOVA, A. (2022): Environment, Geopolitics and Environmental Geopolitics in the Arctic: Is There a Logic of Conflict among Institutions of Cooperation? In LIKHACHEVA, A. (szerk.): *Arctic Fever*. Singapore: Palgrave Macmillan. Online: https://doi.org/10.1007/978-981-16-9616-9_5
- SLAUGHTER, Anne-Marie (2011): International Relations, Principal Theories. In WOLFRUM, R. (szerk.): *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Oxford: Oxford University Press, 1–28.
- SPOHR, Kristina – HAMILTON, Daniel S. – MOYER, Jason C. szerk. (2020): *The Arctic and World Order*. Washington, D.C.: Transatlantic Leadership Network.
- STEINVEG, Beate (2022): Arctic Conferences as Arenas for Power Games and Collaboration in International Relations. *The Polar Journal*, 12(2), 240–260. Online: <https://doi.org/10.1080/2154896X.2022.2137086>
- SZENTES Tamás (2002): *Világgazdaságtan*. Budapest: Aula Kiadó.
- The White House (2022): *National Strategy for the Arctic Region*. Online: www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/National-Strategy-for-the-Arctic-Region.pdf

- NICK PAY, Vahid – CALVO, Harry Gray (2020): Arctic Diplomacy: A Theoretical Evaluation of Russian Foreign Policy in the High North. *Russian Politics*, 5(1), 105–130. Online: <https://doi.org/10.30965/24518921-00501005>
- WALT, Stephen M. (2011): The End of the American Era. *The National Interest*, 2011. október 25. Online: <http://nationalinterest.org/article/the-end-the-american-era-6037>
- WALTZ, Kenneth (2010): *Theory of International Politics*. Long Grove, IL: Waveland Press.
- WEGGE, Njord (2011): The Political Order in the Arctic: Power Structures, Regimes and Influence. *Polar Record*. 47(2), 165–176. Online: <https://doi.org/10.1017/S0032247410000331>
- WENDT, Alexander – FEARON, James (2006): Rationalism vs. Constructivism: A Skeptical View. In CARLSNAES, Walter – RISSE, Thomas – SIMMONS, Beth A. (szerk.): *Handbook of International Relations*. London: SAGE Publications, 52–72.
- WENDT, Alexander (1995): Constructing International Politics. *International Security*, 20(1), 71–81. Online: <https://doi.org/10.2307/2539217>